

# TYRKISKE ÆLDRES BESTRÆBELSER PÅ AT FØLE SIG HJEMME

Artiklen er baseret på forfatterens feltarbejde i Berlin, London og København i 2009 for at perspektivere forholdene for ældre muslimer i Danmark, repræsenteret ved ældre tyrkere i København.

Af Christine E. Swane og Üzeyir Tireli

*Vores folk kom her, da de var unge, og de brugte deres ungdom på at arbejde for danskere. De betalte skat, og nu er der nogle, der siger: "Rejs hjem". De var alle sammen sunde og raske, da de kom. Nu er de syge og gamle. De udførte hårdt og beskidt arbejde. Der var ikke meget sol i Danmark. I juli måned – da var det 40 grader i Tyrkiet, men jeg tændte for varmen i Danmark, for at bade min datter. Det var for 20 år siden. Der var altså mørkt og koldt. Man blev syg af det. Dengang var der ikke tyrkisk tv, der var ikke telefon, der var ikke mange fra Tyrkiet rundt omkring i nabolaget. Mændene gik på arbejde, så vi kvinder sad inden for hjemmets fire vægge i mange, mange år. Vi talte ikke dansk. Det var koldt og mørkt. Det var meget, meget svært i begyndelsen. Det var lige som et fængselsophold. Nu – tv, telefon og kørekort, omgangskreds osv. Men tiden er også løbet fra os. Nu er vi syge og gamle.*

(Tyrkisk kvinde i København, 50 år)

*Jeg har boet her i 40 år. Hvad skal jeg lave, hvis jeg vender tilbage til Tyrkiet? Jeg kan ikke arbejde. Jeg kan ikke dyrke jorden. Jeg har givet mit bidrag til dette land, og børnene og børnebørnene er her, så jeg tager ikke tilbage.*

(Tyrkisk mand i København, 68 år)

Denne artikel belyser kompleksiteten i de hverdagslivsbetingelser, som ældre med andre kulturelle baggrunde og meningshorisonter lever med i Danmark. Undersøgelsen i artiklen drejer sig om tyrkiske ældre. De tjener som eksempel på en sådan kompleksitet, og deres ældreliv drejer sig ikke om enten at flytte tilbage til hjemlandet eller at blive i Danmark. Pendling frem og tilbage strukturerer for mange tyrkiske ældre året og hverdagens indhold, i deres bestræbelser på at føle sig hjemme – og på at leve et "helt" liv, ved at fastholde betydningsfulde elementer i livsløbet.



Gadeliv i Berlin. Foto: Christine E. Swane

## INDLEDNING

Det kan være svært at gisne om deres alder. De fremtræder som anderledes i en dansk kontekst, taler et andet sprog, går anderledes klædt og har andre religiøse og kulturelle traditioner. Ældre med etnisk minoritetsbaggrund er ikke længere et fremtidsperspektiv. Der er i dag godt 24.000<sup>1)</sup> personer over 60 år i Danmark, som er indvandret fra "ikke-vestlige" lande, og antallet forventes at blive det dobbelte, dvs. godt 48.000 personer om blot ti år, i 2021<sup>2)</sup>.

Ældre indvandrere og flygtninge blev i begyndelsen af 1990'erne italesat som gruppe i det offentlige rum. På et tidspunkt, hvor antallet kunne tælles i få tusinder<sup>3)</sup>, var det politiske spørgsmål, der blev stillet: *Tager de hjem?* – i formodning om, at det gjorde de vel (Lindblad og Mølgaard 1993, 1995). Svaret fra forskningen var, at det gør de ikke, af flere grunde, ikke mindst familiemæssige, idet det er i Danmark, de fleste af deres børn og børnebørn lever (Lewinter 1996, Lindblad og Mølgaard 1995). I en årrække var de mino-

ritetsetniske ældres egne ønsker til dækning af deres fremtidige plejehov, at de kunne blive passet i og af familien (Abay og Moulvad 2002, Lindblad og Mølgaard 1993). Dette viste sig at være et komplekst problemfelt, idet de yngre generationers arbejds- og familiesituation forandredes (Styrelsen for social service u.å.).

Det politiske fokus har i kommuner og stat udviklet sig til at handle om disse "ældre etniske borgere" sundheds- og plejemæssige behov, og hvordan de kan imødekommes (Ibid.). De modtager i mindre grad end etniske danskere offentlig omsorg og pleje, og blandt forklaringerne er et ringere kendskab til mulighederne for offentlig hjælp (Hansen og Siganos 2009). De spørgsmål, kommunerne søger besvaret, er bl.a., hvordan skriftlig information skal udformes, så man når ud til ældre, som har behov for hjælp og pleje? Skal der særlige plejehjem eller etniske plejefdelinger til? (Andersen 2009).

På den måde har området været struktureret ud fra spørgsmål om matchning og

behovsopfyldelse relateret til pleje. Dét, der skal matches, står imidlertid ikke helt klart. Der er ikke tale om entydige størrelser og velafgrænsede kulturelle og sproglige behov på den ene side (fx behovet for en bestemt slags mad), og hjemmeplejen eller plejehjemmets villighed og muligheder for at imødekomme disse specifikke behov på den anden (f.eks. med to-sprogede sosu-ansatte).

Hovedspørgsmålet har således længe været, om kommunerne *vil* og *kan* matche ældre flygtninge og indvandreres særlige kulturelle og religiøse behov. Disse spørgsmål har på den ene side flyttet fokus væk fra de ældres hverdagsrelationer, livserfaringer og livsbetingelser, og på den anden side efterladt det indtryk, at social- og sundhedssektoren – hvis bare ”den gør det rigtige” – kan imødekomme de ældres kulturelle og religiøse ønsker og behov, og så bliver der plads til alle.

### Tyrkiske ældres perspektiv på migrantlivet

Tyrkiske ældre over 60 år<sup>4)</sup>, som repræsenterer den største indvandrergruppe i Danmark, udgør 3.600 personer – lidt flere mænd end kvinder. Heraf har 14 % dansk, de øvrige tyrkisk statsborgerskab<sup>5)</sup>. Kun få er over 80 år, mens deres biologiske og funktionelle alder er lavere end jævnaldrende danskfødtes pga. opvækstvilkår, nedslidende arbejde og hyppigt forekommende sygdomme i en relativt ung alder – slidigt, bronkitis og astma, hjertesygdomme og diabetes (Lewinter et al. 1993, 2003). Med de komplekse helbredsproblemer følger behov for behandling og hjælp fra social- og sundhedssystemet (Mirdal 2006, Schmidt et al. 2006), som ikke altid finder sted pga. kulturelle og sproglige forskelle. De føler sig ofte ensomme og isoleret i det danske samfund, især kvinderne, til trods for deres tætte familierelationer (Egeblad 2000, Lewinter et al. 1996, Lindblad og Mølgaard 1995, Tireli et al. 2007).

Artiklen er baseret på forfatternes feltarbejde i Berlin, London og Køben-

havn i 2009 for at perspektivere forholdene for ældre muslimer i Danmark, repræsenteret ved ældre tyrkere i København. En række repræsentanter for etniske og religiøse organisationer og ældre er interviewet<sup>6)</sup>. Formålet har været at få kendskab til organisatoriske tilbud til ældre tyrkere og deres erfaringer med at blive gamle i forskellige nationale og kulturelle kontekster, samt at synliggøre tyrkiske ældres hverdagsliv i Danmark gennem en spejling i tyske og britiske forhold.

Artiklen anlægger et *hjemliggørelses*-perspektiv som ramme for en forståelse af tyrkiske ældres oplevelser og erfaringer. De temaer, artiklen beskæftiger sig med, fremtræder som centrale i de interviewede enkeltpersoners og organisationers udsagn: Bestræbelserne på at skabe et helt liv gennem en bevægelse frem og tilbage mellem Tyrkiet og bopælslandet, hverdagens sociale arenaer, helbredet og mangel på ressourcer. Materialet rummer også temaer som omsorg og pleje, der ikke behandles i denne artikel.

### Faktaboks

Med brug af etnografisk inspireret metode har vi været på feltarbejde i Berlin, London og København, 4 dage i hver by, og gennemført planlagte og spontane interviews. Enkelte organisationer i undersøgelsen er paraplyorganisationer, som bl.a. samler tyrkiske organisationer, mens de fleste organisationer har haft specifikt tyrkisk, kurdisk, og i London tyrkisk-cypriotisk fodfæste, inkl. moskéer og deres tilhørende kontorer og aktiviteter. Vi har besøgt tyrkiske hjemmeplejefirmaer i Berlin og London og det tyrkiske plejehjem *Türk Bakım Evi* i Berlin. En række af de interviewede organisationsfolk har selv været i aldersgruppen 60+. I alt er interviewet 29 personer, heraf 13 ældre – 4 kvinder og 9 mænd.

Artiklen inddrager endvidere forskningsresultater fra samtaleværksteder med tyrkiske ældre i projektet ”Livet som ældre etnisk minoritet i Danmark” (Tireli et al. 2007).

## HJEM OG HJEMLIGHED SOM TEORETISK RAMME

Hjem har forskellige betydninger. Hjem er bl.a. en længsel efter et sted, et tilhørsforhold, en identitet. At være hjemme, og at føle sig hjemme, er derfor følelser uden objektive kriterier. At føle sig hjemme har noget med en base, et privatliv, atmosfære og relationer at gøre. Hjem og hjemlighed er derfor i høj grad knyttet til tilhørsforhold og identitetsdannelse, dvs. til spørgsmål som "hvor hører jeg til?" og "hvem er jeg?"

Svarene er ikke enkle. Spørgsmålene "hvem er jeg?" og "hvem er vi?" er blevet accentueret inden for de seneste årtier. Især østblokkens opløsning, globaliseringen, mediernes udbredelse og en videnskabelig usikkerhed har aktualiseret et sociologisk blik på identitetsspørgsmål (Hall og du Gay 1996). Disse fænomener udfordrer antagelsen om, at identitet er noget givet og essentielt. Mangfoldigheden af fortolkninger og forklaringer har destabiliseret en række sandhedsopfattelser, som ikke længere er indiskutable og selvfølgelige. Det har skabt utryghed, usikkerhed og en konstant søgen efter sig selv, egne forståelser, opfattelser og identiteter (Ibid.).

Identitet som en social konstruktion, og sandheder som ikke absolutte, falder i tråd med Martin Heideggers filosofi om menneskets eksistens, som han beskriver som et "kastet-ud-i-verden"-forhold, hvor intet er givet og stabilt. Subjektet må finde sig selv, sine relationer, sit tilhørsforhold og identitet i en situation af *udkastethed* (Heidegger 2004). Mennesket er på en måde hjemløs i sin natur.

At mennesket er "kastet-ud-i-verden", afholder det ikke fra at ønske at høre hjemme i en bestemt social og fysisk lokalitet, at være fast forankret i bestemte relationer, og at have en kontinuitet i tænkning og følelser. Det understreger Peter Berger og Thomas Luckmann i deres argumentation for, at mennesket som et socialt væsen grundlæggende har behov for at indrette sig, for at tilhøre en lokalitet og for at interagere med andre mennesker (Berger og Luckmann 1983). Vanedannelse

og rutiner er vigtige elementer i indretningen af det sociale liv (Schutz 2005/1972).

Mennesker lever således i en dobbelthed: På den ene side eksisterer vi i denne udkastethed og hjemløshed og må derfor opsøge og opfinde vore relationer, opfattelser, trossystemer – endog "os selv" – i en flydende proces af *forandring og midlertidighed*. På den anden side er *kontinuitet og forudsigelighed* det sociale livs grundelementer. Det er et menneskeligt behov at høre til et sted, at fastslå sin identitet og at reproducere bestemte mønstre og strukturer i det sociale liv, hvilket dog med Heidegger forbliver en utopi.

Bestræbelserne på at opnå en følelse af at høre til – og trods udkastetheden – er det, vi i artiklen betegner en *hjemliggørelsesproces*. Det er en proces, hvor den enkelte forsøger at finde sig selv, danne sine meninger og fastlægge sine værdier. En proces, hvor man bestræber sig på at føle sig hjemme, og at være sig selv.

### Hjemliggørelse og hverdagsliv

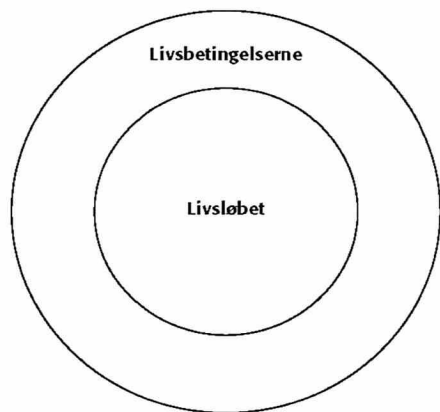
Ifølge Ida Wentzel Winther behøver et hjem ikke at være et bestemt sted (Winther 2006). Hjem er mere det, der er *inden* i de fysiske rammer. I den sammenhæng er hjem privatsfæren, hvor man er i sin egen familie, er sig selv "mod de andre". Hjem er et sted med sikkerhed, kontrol og tryghed, men også frihed. I hjemmet er man beskyttet mod konflikter og farer fra den "ydre verden". Hjem er på den måde ikke givet, men noget der skabes. Skabelsesprocessen er i høj grad knyttet til identitet. Det indebærer bl.a. at benytte sig af strategier og taktikker for at komme til at føle sig hjemme, både derhjemme og andre steder. *Hjemliggørelse* er således at bruge en række bevidste og ubevidste strategier for at opnå en følelse af tryghed, kontrol og sikkerhed i en lang række sammenhænge i tilværelsen.

Denne socialkonstruktivistiske tilgang til begrebet hjemliggørelse peger på, at hjem ikke er en given størrelse, lige som identitet ikke er det. Ens hjem er ikke noget, der hele tiden venter på at blive beboet. Hjem er det, den enkelte gør det

til. Det er en *vedvarende proces*. Grünenberg påpeger, at hjemliggørelsesprocessen kan have følgende fire elementer:

”(Gen)skabelsen af hverdagsrutiner og dermed genskabelse af en form for orden, transformationen af rum til sted, bl.a. gennem kropslig indskrivning i og navngivning af konkrete geografiske rum, (gen)skabelsen af meningsfulde sociale relationer og positioner, samt en følelse af at blive anerkendt som en (værdifuld) del af samfundet og fællesskabet” (Grünenberg 2006: 25).

Disse fire dimensioner er måder, hvorpå den enkelte bestræber sig på at skabe en følelse af at høre til og at være hjemme. Det er oplagt, at hjemliggørelsesprocessen for tyrkiske migranter påvirkes af en lang række forhold på fødeegnen og i bopælsbyen i Europa. De kulturelle og samfundsmæssige hverdagslivsbetingelser, heriblandt særligt de der knytter sig til livet som ældre (se figur 1) såvel i hjemlandet som i det tilflyttede land i Europa, har indflydelse på denne proces.



Figur 1. Hverdagslivets gerontologi (Swane 2007).

Hverdagslivet kan symboliseres ved en cirkel (hele hverdagslivet), opdelt i livsløbet (kernen), der er omgivet af kulturelle og samfundsmæssige livsbetingelser. Nogle dimensioner er grundlæggende for alle mennesker, nogle er særligt væsentlige for de ældste generationer – og visse betingelser er særligt væsentlige for ældre med minoritetsetnisk baggrund. For eksempel pensionsregler, organisering af boligområder og holdninger til mennesker med ikke-vestlig baggrund i Danmark. Livsbetingelserne er også den måde, hvorpå værdier, normer og holdninger i samfundet forvaltes i den enkelte families kultur.

### Økonomiske livsbetingelser i alderdommen

Ældre tyrkere i Danmark er økonomisk ringere stillet end majoritetsdanske ældre (se også Schytz og Rosenlund 2010, Deding og Gerstoft 2009). Både mænd og kvinder har haft en ustabil tilknytning til arbejdsmarkedet (se også Lewinter et al. 1996), mændene med en kombination af perioder med arbejdsløshed, manglende kendskab til arbejdsmarkedsydelse, dårlig organisering og manglende sprogkompetencer, der tilsammen har medført en lav pensionsopsparing. Kvinderne er familiesammenført i 1970-80'erne og har haft meget begrænset tilknytning til arbejdsmarkedet og dermed ingen eller meget lav pensionsopsparing.

Folkepensionens størrelse i Danmark er ikke betinget af beskæftigelse, som i Tyskland, men af bopæl i landet. Det gælder såvel førtids- som folkepension, idet pensionen nedsættes proportionelt, hvis bopælskravet ikke opfyldes eller kun delvis opfyldes. Bopælstiden regnes allerede fra 15 år, og da de færreste tyrkiske ældre har boet i Danmark i 40 år siden deres 15. år, modtager de brøkpension. Der kan udbetales personligt tillæg til brøkpensionen. Når man ser på herkomst blandt gruppen af fattige pensionister, er indvandrere fra ikke-vestlige lande overrepræsenteret med 27,4 procent, hvor andelen for majoritetsetniske danskere blot er 1,1 procent (Juul 2010).

## PENDLING SOM STRATEGI TIL HJEMLIGGØRELSE

Tyrkiet er for emigrerede tyrkere ikke blot det land, de kommer fra – og som de besøger af og til. Det er heller ikke et feriested. Deres tilbagevenden til Tyrkiet er en systematisk rejse mellem to bestemte destinationer; fødeegnen i Tyrkiet og den europæiske by, de nu bor i. Begge lokaliteter har en afgørende betydning for disse ældres liv og identitet. Det er denne kontinuerlige bevægelse mellem et før og et nu i deres livsløb, vi kalder *pendling*. Vi kalder det også pendling, at de ældre mentalt bevæger sig mellem forskellige positioner og fællesskaber i hver af de to geografiske lokaliteter.

Mange af de interviewede ældre tilbringer gennemsnitlig tre måneder om sommeren i Tyrkiet. Enkelte er der op til 4-5 måneder, andre cirka en måned. Nogle har råd til at rejse hvert år, andre kun hvert andet. Flere ville gerne være længere tid i Tyrkiet, men føler sig begrænset af helbred og regler for pension og overførelsesindkomst. Typisk har de en syg ægtefælle eller er selv for syge til at klare de nødvendige gøremål i Tyrkiet. For at opretholde en hverdag, mens de er i Tyrkiet, skal de have kræfter til at klare indkøb, rengøring og f.eks. anskaffelse og transport af brænde og vand. De skal også kunne håndtere møder med de tyrkiske myndigheder som kommune, hospital, bank etc.

(Du vil ikke tilbage til Tyrkiet?)

*Nej. Jeg har fem børn, og de bor alle sammen i Danmark. Jeg er lige kommet hjem fra Tyrkiet. Har boet der i tre måneder.*

(Hvorfor tre måneder?) *Jamen, fordi min kone er syg og skal til behandling og kontrol i Danmark. Ellers ville jeg nok have boet der i fem-seks måneder. Ligeså snart vinteren sætter sig, så ville vi komme tilbage til Danmark. Desuden er der nogle begrænsninger i lovgivningen for, hvor lang tid man kan bosætte sig uden for landet. (Tyrkisk mand i København, 69 år)*

Sommermånederne er tidspunktet, hvor man kan møde andre familiemedlemmer og venner, som bor i udlandet eller i andre dele af Tyrkiet. De ældre og deres barn-domshjem bliver på denne måde et samlingssted, en måde at fastholde relationer på tværs af landegrænser og generationer (jf. også Tireli et al. 2007). Skolebørn har som regel sommerferie i juli, så mens de ældre bor i Tyrkiet, kan børn og børnebørn besøge dem der. På den måde introduceres de nye generationer til familiens rødder og livsvilkår og får kendskab til, at også i Tyrkiet er der et betydningsladet sted, et hjem, som de kan besøge eller vende tilbage til. For ægtepar, hvor den ene ægtefælle modtager pension eller overførselsindkomst, mens den anden arbejder eller er arbejdsløs (ofte kvinden), kan den førstnævnte opholde sig længere tid i Tyrkiet. Det forudsætter, at de begge er i stand til at rejse på egen hånd eller kan rejse i følgeskab med anden familie.

### Hjemegnens betydning

De ældre, som rejser til Tyrkiet, tager næsten i alle tilfælde tilbage til deres hjemegn, oftest en lille landsby, der ligger et par hundrede kilometer fra en mellemstor by. Her har de et hus efter deres forældre eller eget hus med have (jf. også Lindblad og Mølgaard 2005). Huset er undervejs moderniseret med vand- og el-installationer, sådan at det er funktionelt i de måneder, de bor der. En del af deres tid og ressourcer bruges derfor på at holde det tyrkiske hjem intakt.

Hverdagen og samvær på hjemegnen giver de ældre muligheder for at fortælle om sig selv og livet der, før og efter de rejste til Europa. Historier om landsbyen, huset, den enkelte mark, det enkelte træ, anekdoter og drømme formidles til de næste generationer. De ældres egne roller og positioner i deres fortællinger bidrager til at skabe sammenhæng i deres liv, med dem selv som handlende subjekter. På den måde har de en mulighed for at fremstille sig som kompetente og velinformerede mennesker over for børn og børnebørn. De udfordrer herved billedet af de yngre som

den generation, der behersker sproget og håndterer hverdagens betingelser i bopælslandet og til tider fungerer som tolke og formidlere for forældre og bedsteforældre, som ofte er analfabeter, i et hypermoderne samfund. I de ældres egne fortællinger kan de fremstå som kompetente, udholdende og aktive i det sociale liv.

Det er en problemstilling, som beskrives bl.a. i EM-DER (Tyrkisk ældreforening i Berlin):

*Det er afgørende for dem at blive ved med at have dette sted [foreningen]. Hvis de ikke havde dette sted at mødes, ville de være et dårligt eksempel for børn og børnebørn, så kunne de kun mødes ved supermarkeder og på gadehjørner. De unge skal ikke miste lysten til at tage en uddannelse og et arbejde, fordi de ser de ældre, der har arbejdet i 40 år, men som ikke har opnået noget som helst.*

(Formand for EM-DER, 68 år)

De ældres tilknytning til hvert af de to steder skaber en løbende mental kontrastering og sammenligning af hverdagslivsbetingelserne i de to lande (jf. Anthias 2006). De ældre fortæller om deres liv i Danmark og det meningsløse henholdsvis meningsfulde, de oplever. Det meningsløse beskrives f.eks. som den måde sundhedssystemet fungerer på i Tyrkiet – til forskel fra sundhedssystemet i Europa, der ses som meningsfuldt: åbent for alle, med kontinuitet i behandlingsforløbet, overblik, tryghed mv. Hvad angår respekten for "de fremmede", er det tyrkiske "hjem" mest ideelt, og når det drejer sig om bureaukrati, det europæiske. I de ældres udtalelser er der ikke noget, der tyder på en generel modstilling af det tyrkiske med det europæiske. Der er tale om konkrete, tematiske sammenligninger.

### At dyrke jorden

De emigrerede ældre har som beskrevet ofte ejerskab til eller et medansvar for et hus med jord til i Tyrkiet. De fleste har været tilknyttet jordbrug enten direkte eller indirekte via deres forældre. Deres

europæiske liv i lejligheder og tilknyttet industrien er langt fra deres erfaringer tidligt i livsløbet. Det er derfor centralt i deres hverdagsliv nu, at jorden i Tyrkiet dyrkes, og herigennem genoplever de minder fra barn- og ungdom. At passe urtehaven, at dyrke tomater og agurker, er ikke blot en hobby, det er også anledning til at reflektere over eget liv – en reminiscensproces (Havelund og Jensen 2006).

(Du sagde, at du godt ville bo i Tyrkiet op til fem måneder? Hvad er forskellen mellem her og der?)

*Forskellen er, at vi bor i et hus med have til, så jeg ville have dyrket friske grøntsager. Det ville være lidt anderledes, og det ville være en beskæftigelse.*

(Er det vigtigt, at man har en have?)

*Ja, fordi vi jo er vokset op i haver og marker.*

(Tyrkisk kvinde i København, 60 år)

Et højdepunkt for de ældre er at kunne medbringe et par tomater eller andet hjemmedyrket til familie og venner i deres bopælsby i Europa. Det udgør en enestående mulighed for at bygge bro mellem de to steder og giver lejlighed til at tale om det tyrkiske "sted", tilknytning og identitet, som del af hjemliggørelsesprocessen.

### Helbred og sygdomsforståelse

De ældre konsulterer – næsten uden undtagelse – en tyrkisk læge under opholdet i Tyrkiet. Lægen besøges dels for at følge op på et behandlingsforløb, som er sat i gang af egen læge i Europa, og dels for at blive tryk ved og sikker på en diagnose. Tyrkiske ældre har brug for en klar opdeling mellem det at være syg og rask. En diagnose, der er stillet af deres europæiske læge, kan opleves som lidt vag og uklar. Desuden hersker der den opfattelse blandt disse ældre, at europæiske læger ikke ordinerer nok medicin og ikke bruger måle- og testinstrumenter, men er mere tilbøjelige til at omdefinere de ældres lidelse til et spørgsmål om livsstil, motion og gode kostvaner (Lindblad og Mølgaard 1995, Mirdal 2006).

De ældre konsulterer derfor en tyrkisk læge for at få stillet en diagnose, der tydeligt viser, hvad de fejler. Det er også et centralt element ved lægebesøget, at de gerne vil diskutere deres oplevelser af deres krop på et sprog, de behersker. Hvis diagnosen fra den danske og den tyrkiske læge stemmer overens, har de mulighed for at drage en parallel mellem det danske og det tyrkiske sundhedssystem. Hvis de omvendt får forskelligartet information, skabes forskellige kulturelle betydninger knyttet til de to steder.

### Pendling betinget af forhold både "her" og "der"

Pendlingen medfører specifikke merudgifter i de tyrkiske ældres liv, og alligevel bliver de ved. Det medfører ikke blot rejseomkostninger og udgifter til to boliger, men også til opretholdelse af det sociale liv og kulturelle tilhørsforhold i begge lokaliteter. Det kan f.eks. handle om at give gaver til gamle og nye venner, bryllupsgaver, at hjælpe fattige i lokalområdet, at donere penge til landsbyens folkeskole, at få repareret taget på barndomshjemmet osv. Disse omkostninger vedligeholder et tilhørsforhold og udgør betydningsfulde elementer i bestræbelserne på at høre til. Det er en måde at fastholde den identitet, som knytter sig til erfaringer fra den tidlige del af livsløbet. At opholde sig udelukkende et af stederne ville indebære et tab af erfaringer og betydninger, et tab af identitet – af de ældres "halve" liv.

Pendlingens betydningsindhold synliggøres yderligere ved at sammenholde forekomst af og årsager til pendling i de tre lokaliteter i undersøgelsen, Berlin, London og København. Pendling mellem fødebyen i Tyrkiet og Berlin eller København er mere udtalt end pendling mellem Tyrkiet og London. Tre forhold gør sig gældende. Det ene er, at der bor en relativt stor gruppe af *tyrkisk-cypriote* i London. Nogle af dem har, på grund af øens opsplætning i en tyrkisk og en græsk del, ikke et hjem at vende tilbage til, idet deres fødeby kan ligge på den græske del af øen.

En anden grund er, at tyrkerne i London udgøres af en relativt stor gruppe af *kurdere*, som kom til London som asylansøgere efter 1980'erne. Konfliktniveauet i de kurdiske områder er fortsat højt, og deres pendling begrænset. En sidste og vigtig grund er, at tyrkerne i London *oplever byen som deres hjem*, de føler sig som en del af det britiske, multikulturelle samfund – til forskel fra den tyrkiske minoritet i Berlin og i København, hvor spørgsmålet om integration blev nævnt gang på gang – men ikke på noget tidspunkt i London. Behovet for at pendle med henblik på hjemliggørelse ser således ud til at være mindre i London og større i Berlin og København (jf. også Songur 2002).

### HVERDAGSLIVETS ARENAER

Pendlingen sammenknytter livet i fødebyen med hverdagslivets arenaer i bopælslandet. De interviewede tyrkiske ældres hverdagsliv i Danmark udspiller sig i en eller flere af følgende arenaer; moskéer, tyrkiske caféer, foreninger og i hjemmet og ud fra disse arenaer; i offentlige rum som indkøbscentre, åbne arealer og parker. Der er stor forskel på ældre mænds og ældre kvinders sociale hverdagsliv.

#### Moskéer

Moskéen udgør et vigtigt sted og holdpunkt i mange ældre tyrkiske mænds hverdag. De ønsker at tilbringe resten af deres liv på en måde, der er i overensstemmelse med de religiøse forskrifter og påbud. De fleste ældre tyrkere bor med en ægtefælle eller alene. Arbejdslivet er ofte ophørt på grund af arbejdsløshed, sygdom (førtidspension) eller alder (folkepension). Børnene er flyttet hjemmefra, har fået uddannelse og/eller arbejde (Mirdal 2006), og forældreskabets praktiske forpligtigelser er ophørt.

Der er derfor ikke flere "verdslige undskyldninger" for ikke at have "et helligt liv". Det forsømte kan indhentes ved aktivt at praktisere religionen, bl.a. gennem daglig bøn i moskéen. Mange af de interviewede ældre opfatter et religiøst



hverdagsliv som vigtigt, bl.a. fordi de befinder sig i livets sidste fase, hvor de forbereder sig til at møde "det andet liv". I moskéen møder de jævnaldrende, og der opstår gensidige forventninger om at komme til bøn og deltage i fællesskabet. De ældre kan godt bede og gennemføre ritualerne alene derhjemme, men fælles bøn i andres påsyn skaber en større respekt omkring ens person.

*Jeg kommer og beder her i moskéen og taler med venner og bekendte, drikker te, og så går vi op hos imamen og hører hans råd og vejledning [uden for bøn- nen]. Hvad skal jeg lave derhjemme, hvis jeg ikke kom her! Børnene er flyttet hjemmefra, og der er kun min kone derhjemme.*

(Tyrkisk mand i København, 60 år)

Moskéerne har desuden sociale aktiviteter, og imamen og personerne omkring moskéen deltager ofte i løsning af sociale problemer blandt trosfæller. At være hjælpsom er en moralsk og religiøs handling. Moskéerne har derfor forskellige services og projekter, som spænder fra individuel rådgivning til sportsaktiviteter for unge og undervisning (jf. også Bæk Simonsen 1990).

I London fungerer moskéer som en slags medborgerhuse. I tilknytning hertil oprettes f.eks. sprogkurser eller Koran-undervisning. De ældre, der dagligt bruger moskéen, nyder godt af disse muligheder. De kan både deltage i foredrag og modtage rådgivning, men de kan også helt konkret få oversat og skrevet breve til myndigheder. I Berlin havde en af de moskéer, vi besøgte, en ældreenhed, som tog på hospitals- og hjemmebesøg i forbindelse med sygdom, dødsfald og konflikter i familien.

*Enheden består af fem-seks personer og arbejder bl.a. med syge- og hjemmebesøg, problemer med børn, hvor de mægler, besøg på hospitaler, juridiske problemer. De får kendskab til folks situation ved, at der er en opslagstavle i moskéen, hvor man kan skrive om personer, som har brug for hjælp, og som*

*måske har mistet ægtefællen. For eksempel beder jeg imamen om at annoncere det i forbindelse med fredagsbønnen – eller jeg får selv en lille taletid under bønnen.*

(Formand for enheden, 62 år)

I moskéen møder nogle af de ældre endvidere deres børn, og til særlige bønner som fredagsbøn måske også børnebørnene – hvilket giver lejlighed til at opleve sig som en rollemodel for kommende generationer.

I moskéen møder ældre ofte venner fra deres egn i Tyrkiet og måske fra det kvarter, de nu bor i. Det leder tit over i samvær efter bøn. I København er det almindeligt at de ældre mænd, der regelmæssigt kommer til middagsbøn, sidder sammen og venter til eftermiddagsbønnen i moskéens te-hus eller den nærmeste tyrkiske café, i en park, indkøbscenter eller lignende.

## Foreninger

Tyrkiske foreninger er en anden arena i de ældres hverdagsliv. Der findes tre hovedtyper af foreninger blandt tyrkere i de tre byer; politiske, kulturelle og idrætsorienterede foreninger. De mest udbredte er *politiske foreninger*, der enten refererer til og arbejder med forholdene i Tyrkiet eller arbejder med udlændingepolitik f.eks. i København og Berlin. I begge disse byer er man optaget af integrationsspørgsmål og forhold i hjemlandet ud fra et etnisk (f.eks. kurdisk), religiøst (mindretalsreligion eller specifik retning inden for islam) eller partipolitisk (venstrefløjsfraktioner) perspektiv. I London findes der en lang række tyrkiske foreninger, som arbejder med "det cypriotiske" eller "det kurdiske" spørgsmål, dvs. deres politiske fokus er primært på forhold på Cypern eller for kurdere i Tyrkiet.

I alle tre byer findes der *paraplyorganisationer*. I London og Berlin er der besludt tyrkiske paraplyorganisationer, mens de i København er mere multietnisk sammensat. Sammen med lokalforeninger tilbyder de en lang række services, især for tyrkisktalende, uanset om de er med-

lem af foreningen eller ej. Tolkning, oversættelse og informationsformidling udgør en vigtig del af arbejdet. Den ældre generation benytter sig ofte af disse muligheder. Mange har ikke tilegnet sig landets sprog, en del – især kvinder – har svært ved at læse endog tyrkisk, og de har svært ved at gennemskue forvaltningslogikken i offentlige institutioner. Det er vanskeligt for dem at begribe, hvis love og regler ikke omsættes direkte til deres personlige anliggender. I modsætning til de tolkninger og oversættelser, som deres børn og børnebørn kan yde, er disse foreningers hjælp ofte mere fagligt kvalificeret.

Tyrkiske ældre, som ikke er praktiserende muslimer, føler sig ofte tiltrukket af ikke-religiøse sammenhænge. *Tyrkiske foreninger* tilbyder et frirum for samvær og dialog for dem, der f.eks. har været aktive i fagforeninger eller har bakket op om det sekularistiske projekt<sup>7)</sup> i Tyrkiet, for dem som har oplevet eksklusion, fordi de tilhørte et etnisk eller religiøst mindretal, eller for personer der blot er samfundskritiske. Som formanden for EM-DER i Berlin siger:

*Når folk bliver ældre, omkring tres, når de kan få pension, har de oparbejdet den selvforståelse, at "jeg dur ikke til noget mere, jeg er udkørt og færdig", så trækker de sig hen i hjørnet. Så begynder de at gå til moskéen, hjem og spise og sove, til moské osv. Denne forening viser, at man kan have et liv, et aktivt hverdagsliv, selv om man er oppe i årene, og at man stadig kan bruges. Det er først her, de begynder at leve livet. De har arbejdet hårdt i 40 år, de har haft børnene osv. Her giver det dem mulighed for at leve livet, at opleve noget. De kan fortsat gå til moskéen, det har vi ikke noget imod.*

(Tyrkisk formand for EM-DER i Berlin, 68 år)

I modsætning til moskéer og caféer er de tyrkiske foreninger en arena, hvor man kan møde det andet køn. Her kan ældre ægtepar komme sammen, evt. med sønner og døtre. For kvinder er tyrkiske foreninger ofte det eneste offentlige rum, hvor de

kan møde andre kvinder og mænd, som de måske ikke kender i forvejen eller er i familie med. I London var der f.eks. i det kurdiske medborgerhus en klub for ældre, som mødtes en eller to gange om ugen for at være og spise sammen:

*Vi har en frokost-klub for de ældre. To gange om ugen kan de spise frokost sammen, udveksle ideer og problemer, og bagefter kan de komme på en tur. Det er et vellykket projekt. Vi har også oplevet, at de ældre tager deres naboer med til klubben. Vi har en særlig aftale med restauranterne om at servere traditionel men billig mad til vores ældre.*

(Yngre leder af det kurdiske medborgerhus)

Der kommer både kvinder og mænd i denne klub. Som i andre foreninger er der mulighed for at se og debattere TV fra hjemlandet, læse dagens avis, købe billige te, kaffe og lidt mad. Det er også her debataftener og kulturelle arrangementer, f.eks. folkedans og musik finder sted.

### Tyrkiske caféer

På tyrkiske caféer mødes ældre mænd over en kop kaffe eller te med venner og bekendte, som kommer fra samme egn i Tyrkiet. Caféerne drives af personer, som er født i Tyrkiet, eller hvis forældre eller bedsteforældre er det. Ejeren og dennes tilhørsforhold til et fællesskab i Tyrkiet tiltrækker personer med samme tilknytning. På den måde er caféen et sted, hvor tilhørsforhold såvel til det nationale som det lokale fællesskab reproduceres. At se tyrkisk tv, især i forbindelse med fodboldkampe, bidrager til hjemliggørelse gennem fællesskabet og en fælles meningshorisont.

Det er tiltrækkende for en del ældre tyrkiske mænd at skifte mellem at befinde sig i en politisk eller religiøs arena – og at være på "neutral grund". Caféerne er i udgangspunktet apolitiske og irreligiøse samlingssteder, selvom gæsterne godt kan debattere politik og religion. De kan uproblematisk trække sig ud af en debat og spille kort eller se TV, mens der ved nabo-bordet debatteres politik. Tit spilles der



Samvær i EM-DER. Foto: Christine E. Swane

om en kop kaffe, te eller en sodavand. Venner og bekendte, som overværer spillet, bliver også budt. At spille kort er en anledning til at være sammen med andre mennesker og føre samtaler. Kortspillet har den fordel, at samtalen kan sættes "på pause" og genoptages, uden at det virker meningsforstyrrende, som det kunne virke i en almindelig samtale. Kortspillet fungerer også som en måde at få spænding i kroppen på.

De ældre bliver også informeret om samfundsmæssige forhold i caféerne, hvor tyrkiske lokalpolitikere fortæller om deres visioner og svarer på spørgsmål om kommunens politik på forskellige områder.

### Ældre kvinder og det offentlige rum

Hverdagslivet udfolder sig primært i hjemmet for mange ældre tyrkiske kvinder. I det omfang de har kræfter til det, står de for det huslige. Deres hverdagsliv struk-

tureres af vasketøj, oprydning, madlavning, indkøb og familieliv, nu med hjælp og støtte fra mand, børn og børnebørn, da de ofte er syge.

*Jeg er en slags indendørs menneske. Nej, jeg keder mig ikke. Min mand arbejder om natten, og vi er sammen om dagen. Jeg har et barn på 12 år. Jeg sender ham af sted til skolen om morgenen. Jeg rydder op og laver mad, og så går jeg ud med min mand for at købe ind. Børnene kommer forbi, det ene efter det andet. Min mand hjælper mig meget, for jeg har migræne, rygmerter, forkalkning... Vi har også et barnebarn, og ham henter vi fra børnehaven. De bor lige over for os, så vi går meget ind og ud af hinandens hjem. Sådan går dagene.*

(Tyrkisk kvinde i København, 50 år)

Indkøbsturen organiseres ofte som en social aktivitet, hvor kvinder aftaler fælles indkøbsture forbi dagligvarebutikken,

slagteren og en udenlandsk grønthandler. Det er samvær og samtale med hinanden, der er i fokus, snarere end selve indkøbet. Det fører til, at kvinderne oparbejder et netværk blandt kvarterets kvinder – som også kan rumme familiemedlemmer – som mødes hos hinanden eller i det offentlige rum, f.eks. i baggårde, parker og indkøbscentre. Disse samværsorienterede aktiviteter uden for hjemmet er med til at producere en kollektiv tolkning og forståelse af begivenheder i lokalsamfundet.

Derudover er der to arenaer, som kvinderne i begrænset omfang frekventerer. Den ene er som nævnt foreninger. Her deltager kvinder i foreningsarbejde på lige fod med mænd, eller de bruger foreningens aktiviteter målrettet kvinder, evt. ældre kvinder (jf. Nielsen 2008).

Den anden arena er moskéen, der tilbyder sociale og religiøse aktiviteter rettet mod kvinder i alle aldre. Det kan dreje sig om undervisning i religion, introduktion af religiøse ritualer for piger, fælles bøn mm. Ofte er det en enkelt kvinde, der har en tæt tilknytning til moskéen, der står som hovedfigur i disse arrangementer. I København var det f.eks. imamens hustru i den moské, vores interview med de ældre kvinder kom til at foregå i. Aktiviteter i moskéen skaber mulighed for udveksling af erfaringer og informationer om samfundet og hverdagslivet, samtidig med at det giver følelsen af at være "et ordentligt menneske" og at være forberedt på "det andet liv".

### Livets slutning – overgang til "det andet liv"

Som i andre religioner og kulturer, skal tyrkere som muslimer igennem bestemte ritualer, når de dør. En del formaliteter skal opfyldes, først og fremmest skal der udfyldes en dødsattest, idet ingen vil "røre" liget forinden. Der foregår derefter specifikke ritualer med afvaskning, oplæsning af Koranen etc. Begravelsen skal helst foregå samme dag eller dagen efter, ved dagslys og i forlængelse af bønnen midt på dagen eller eftermiddagsbønnen. Det er svært og kræver noget særligt at

opretholde disse ritualer i et europæisk samfund, der har andre administrative procedurer, et andet religiøst udgangspunkt og andre ritualer for begravelser, og hvor familie, slægt og venner ikke udgør en samlet menighed i lokalområdet. En del tyrkiske ældre ønsker at blive begravet på deres hjemegn i Tyrkiet, en del begravnes i tilflytningslandet. Familiære og sociale forhold, grad af religiøsitet mv. spiller ind i valget af gravsted.

Ældre tyrkere, som har en stor del af deres familie i Tyrkiet, vælger ofte at blive begravet der, evt. i fødebyen. Som en slags kompensation for, at hverdagens gøremål og rollen som familieforsørger i udlandet måske tog overhånd, så forpligtelserne over for nær familie i Tyrkiet blev tilside-sat, kan den ældre vælge at blive begravet ved siden af den familie, som er blevet for-sømt. Det kan f.eks. handle om, at den herboende ældre ikke besøgte sine syge forældre eller tog sig af dem i deres alder-dom, eller at man ikke tog sig godt nok af en efterladt bror eller søster, som den ældre havde et moralsk ansvar for. Nogle følger ægtefællen, som er begravet i Tyrkiet.

At blive begravet i Tyrkiet sikrer, at mange familiemedlemmer møder op på gravstedet og læser op af Koranen. Døden og begravelse er relateret til "dommedag". De fleste muslimer erkender, at de har begået handlinger, der strider imod de religiøse påbud. De ved også, at de kan opnå tilgivelse, men det er uvist hvornår og hvordan. Derfor gælder det om at gøre mange gode gerninger i håb om, at nogle af dem medregnes i "det store regnskab". I dette tæller gode gerninger, der udføres i en afdøds navn. Det vil sige donationer, oplæsning af Koranen, bøn i moskéen, ved gravstedet mv. For nogle ældre gælder det derfor om at blive begravet et sted, hvor der kaldes til fælles bøn fem gange om dagen, og hvor der kommer folk og familiemedlemmer forbi, som læser op af Koranen. For dem er Tyrkiet det sikreste valg.

Hvis de ældre vælger at blive begravet i Danmark, finder det ofte sted i den muslimske afdeling af en kirkegård eller på en muslimsk gravplads (f.eks. i Brøndby ved København). Ældre tyrkere i Danmark er

medlem af en begravelsesfond, hvis opgave er at dække udgifter i forbindelse med dødsfald. Hvis begravelsen finder sted i Danmark, dækkes udgifter til moské og danske myndigheder. Finder begravelsen sted i Tyrkiet, dækkes udgifter til kiste-transport til Tyrkiet med en ledsager, øvrig transport samt udgifter til moskéer, der direkte er involveret i ritualer i begge lande. Lignende ordninger findes også i Tyskland og England.

Nogle ældre overlader beslutningen om begravelse og sted til de efterladte. Dermed undgår de at tage stilling til et så vanskeligt spørgsmål, mens de forpligter familiemedlemmerne til at reflektere over – og måske love hinanden – hvilken relation de har til den afdøde. Nogle ser døden alene som et fysiologisk anliggende og har ikke religiøse overvejelser.

## PERSPEKTIVER OG UDFORDRINGER

Beslutningen vedrørende begravelse kan ses som ultimativt sidste led i en hjemliggørelsesproces. Trods tilknytning til begge lande, skal der træffes et valg om begravelsessted – hvorved nogle relationer i praksis forfordes. Pendlingen ophører, og tilhørsforholdet lægges fast.

Tyrkiske ældres livssituation er kompleks. Deres livsløb har, fra det øjeblik de kom til Danmark, været præget af længsel og savn af konkrete personer og steder samt en kulturel "fremmedhed", ikke blot i Danmark, men også i Tyrkiet, hvor emigrerede tyrkere repræsenterer "det europæiske" (jf. også Tireli et al. 2007). Bestræbelserne på at føle sig hjemme indebærer nødvendigvis en håndtering af vilkår, sociale relationer og følelser knyttet til begge steder. Økonomi og helbred vanskeliggør samtidig denne pendling, som er socialt, kulturelt og identitetsmæssigt nødvendigt.

Udfordringen at begribe betydningen af den enkeltes livsløb

Tyrkiske ældres bestræbelser på at skabe sammenhæng og mening i deres liv er i denne artikel analyseret ud fra begreber

knyttet til *hjemlighed, hverdagsliv og livsløb*. Pendlingen udgør et forsøg på at skabe en følelse af at høre til og være sig selv, at have kontrol over sin livssituation, at blive anerkendt og respekteret – at få livet til at hænge sammen. Disse bestræbelser sker både gennem den systematiske rejse frem og tilbage til Tyrkiet, og gennem tilværelsen i og uden for hjemmet, i caféer, moskéer, foreninger og det offentlige rum i Danmark.

Det eksistentielle dilemma heri er beskrevet som den situation at være *kastet ud-i-verden*, vi alle befinder os i, og hver især forsøger at håndtere, disse ældre ikke mindst. Derfor er det vigtigt at hæfte sig ved, hvad der – som kønsforskerne kalder det – sker i *intersektionen* (Staunæs og Søndergaard 2006) mellem etnicitet, alder, køn og social status – baseret på erfaringer fra hele livsløbet. Hvordan spiller tyrkiske ældres opvækst og ungdom i Tyrkiet sammen med deres forestillinger om og forventninger knyttet til alderdom, aktiviteter i livet som ældre, pleje og samvær på tværs af generationer? Hvad opstår der f.eks. i krydsning mellem omsorgssektores organiseringsprincip, med tildeling af kommunale, professionelle ydelser og rehabiliterende aktiviteter – og tyrkiske ældres sociale organiseringslogik med stærke forventninger til familie, slægt og venner? Hvilke særlige udfordringer opstår i krydsfeltet mellem danske (ældre)-organisationer og tyrkiske ældres traditioner for f.eks. religiøst eller politisk baseret samvær?

Udfordringer i arbejde og samvær med tyrkiske og andre minoritetsetniske ældre inden for den offentlige og frivillige sektor består med udgangspunkt i dette studie i at understøtte deres hjemliggørelsesproces, dvs. at iværksætte aktiviteter og tiltag, der understøtter, at den enkelte ældre kan føle sig respekteret og værdifuld i hverdagen. I denne sammenhæng forekommer forsøg på at kortlægge "deres" kultur- og religionsspecifikke behov – og at indrette pleje- og omsorgssektoren på at dække disse behov – snæver og utopisk. Lige så ofte som det synes nødvendigt at påpege, at majoritetsdanske ældre er

forskellige, lige så nødvendigt synes det i denne sammenhæng. Hvert menneske har sin kulturelle baggrund, men også sit livsløb baseret på individuelle erfaringer.

## Økonomiske udfordringer

Tyrkiske ældre har i deres yngre voksenår, efter migrationen til Europa, oplevet en forbedring af deres økonomiske situation i forhold til opvækstvilkårene på landet i Tyrkiet (jf. også Tireli et al. 2007). Som ældre har de til gengæld en dårlig økonomi sammenlignet med majoritetsbefolkningen i bopælslandet. For mændenes vedkommende skyldes det, at de gennem livsløbet har tilhørt den dårligst betalte del af arbejdsmarkedet, blandet med perioder med strukturel arbejdsløshed, og for kvindernes vedkommende har de haft en yderst marginal position på arbejdsmarkedet. Desuden lever både mænd og kvinder med implikationer af komplekse arbejds- og livsstilsrelaterede sygdomme som slidgigt, hjertesygdom, diabetes og depression i en relativt ung alder, hvilket gør dem afhængige af et velfungerende sundhedssystem i Danmark. Hertil kommer, som artiklen har belyst, at de har økonomiske forpligtelser begge steder.

Studiet viser, at mange tyrkiske ældre føler sig fattige. Deres forbrugsmuligheder er begrænsede. I Berlin fremlagde de ældre et budget, der næsten kun dækkede nødvendige, faste udgifter. Nogle rejsebureauer, som har specielle services, f.eks. kistetransport til Tyrkiet i forbindelse med begravelse, giver ældre mulighed for at købe flybilletter på afbetaling. Socialarbejdere i London beskrev blandt andet, hvordan tyrkiske ældre lever i en tvungen sparsommelighed og reel fattigdom. Fællesspisning og mad-klubber, hvor prisen på mad er symbolsk, er en måde at arbejde med problemet i foreningsmæssig sammenhæng.

Ældre indvandrere med lignende socio-økonomisk baggrund, heriblandt ældre fra Pakistan, formodes at kunne profitere af, at de mange tilbud til ældre fra frivillige organisationer og foreningsliv i Danmark, gøres attraktive for dem – f.eks. gennem

samarbejde med lokale caféer, forretninger og sociale organisationer knyttet til moskéer, som ofte frekventeres af ældre med samme nationale baggrund. Det er nødvendigt at skabe indsigt i deres egne organisationsformer, så de kan danne udgangspunkt for tillem্পning af tilbud knyttet til eksisterende majoritetsdanske foreninger mv.

## Udfordringer på tværs af generationer

Udfordringerne er ikke afgrænset til at understøtte ældre tyrkeres hjemliggørelsesproces i Danmark og Europa. Lignende kompleksiteter gør sig gældende for ældre indvandrere fra andre lande. Men problemstillingerne rækker også ud over den ældste generation. I Berlin og København udtrykte de interviewede en stærk bekymring for deres børn og børnebørn, hvis arbejdsløshedsprocent og andel af lavt uddannede er højere end majoritetsbefolkningen. Det kan antages, at sproglige problemer ebber ud med nuværende ældre, som er født og opvokset i Tyrkiet. Men hvad sker der med deres voksne børn og børnebørn, hvor kan de føle sig hjemme? Derfor handler udfordringerne ikke kun om sprog, men om italesættelse og forståelse af minoritetsetniske ældres hele hverdagsliv. At bidrage til at understøtte ældre indvandreres oplevelse af at føle sig hjemme i Danmark vil, med udgangspunkt i dette studies teoretiske og analytiske perspektiver, kunne understøtte også yngre generationer, som lever med udfordringen at syntetisere erfaringer og livshistoriske fortællinger fra flere kulturelle kontekster i deres komplekse hverdagsliv.

*Christine E. Swane, direktør, ph.d., EGV  
(Ensomme Gamles Værn) og  
Üzeyir Tireli lektor, ph.d., UCC.*

NOTER:

1. Danmarks Statistik, Statistikbanken, Folk1: Folketal 2011M01.
2. Danmarks Statistik, Statistikbanken, FRDK110: Befolkningsfremskrivning 2010.
3. I 1990 var der i Danmark 4.353 60+-årige fra ikke-vestlige lande (Danmarks Statistik, Statistikbanken, BEF5: Folketal).
4. Ingen har patent på definitionen af, hvornår man er "ældre". I forhold til majoritetsetniske danskere, er tyrkiske immigranter syge og slidt i en yngre alder. Migrationen er i sig selv nedslidende. Hos Lindblad og Mølholm 1995 er 45+-årige (ældre) interviewet, og hos Lewinter et al. 1993, 1996 sammenlignes 55+-årige tyrkere i København med 75+-årige danskere, og på både sociale og helbredsmæssige parametre er tyrkerne alligevel dårligst stillet.
5. Danmarks Statistik, Statistikbanken, Folk1: Folketal 2011M01.
6. Det empiriske studie er gennemført i 2009, finansieret af EGV Fonden (Ensomme Gamles Værn).
7. Den tyrkiske præsident Kemal Atatürk har i 1923 adskilt religion fra politik. Der blev indført en lang række forbud mod religiøse symboler og handlinger i det offentlige rum.

LITTERATUR:

- Abay, Hayriye, Ulla Moulvad 2002. *Boligforhold, ønsker og behov blandt ældre fra de etniske minoriteter*. København: Boligtrivsel i Centrum.
- Andersen, Rebekka Holm 2009. Indvandrere frygter at komme på plejehjem. *Sygeplejersken* 14, s. 25-28.
- Anthias, Floya 2006. Belonging in a Globalising and Unequal World: Rethinking Translocations. In (Eds.): Nira Yuval-Davis, Kalpana Kannabiran, Ulrike Vieten. *The Situated Politics of Belonging*. SAGE Publications, London.
- Berger, Peter, Thomas Luckmann 1983. *Den samfundsskabte virkelighed*. København: Lindhardt & Ringhof.
- Bæk Simonsen, Jørgen 1990. *Islam i Danmark: muslimske institutioner i Danmark 1970-1989*. Statens Humanistiske Forskningsråd. Aarhus Universitetsforlag, Århus.
- Danmarks Statistik 2009. *Indvandrere i Danmark 2009*. København: Danmarks Statistik.
- Deding, Mette, Fredrik Gerstoft 2009. *Børnefattigdom i Danmark 2002-2006*. København: SFI.
- Egeblad, Charlotte 2000. Det værste ved livet i Danmark er kedsomheden: hverdagslivet blandt ældre etniske minoriteter. I Diana Madsen, Ulla Graumann (red.). *Nyt land - nye roller: køn i bevægelse blandt etniske minoriteter*. København: Ligestillingsafdelingen.
- Grünenberg, Kristina 2006. *Is Home Where the Heart is, or Where I Hang my Hat?* Ph.d.-afhandling. København: Sociologisk Institut.
- Hall, S., P. du Gay (red.) 1996. *Questions of Cultural Identity*. London: Sage.
- Hansen, Eigil Boll, Galatios Siganos 2009. *Ældre danskeres og indvandreres brug af pleje- og omsorgsydelser*. København: AKF.
- Havelund, Jonas, Anders Møller Jensen (red.) 2006. *Reminiscens og livshistorie – Lad livets fortællinger blomstre*. København: Munksgaard Danmark.
- Heidegger, Martin 2004. *Et brev om "humanismen"*. Informations forlag.
- Juul, Jonas Schytz 2010. *Indvandrere overrepræsenteret blandt fattige pensionister i Danmark*. Arbejdernes Erhvervsråd.
- Lewinter, Myra 2003. Ældre indvandrere i Danmark. *Social Kritik* 86: 17-27.
- Lewinter, Myra, Selim S. Kesmez, Kerim Gezgin 1996. The social situation of elderly Turkish immigrants in Copenhagen, Denmark. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 11: 115-29.
- Lewinter, Myra, Selim S. Kesmez, Kerim Gezgin 1993. Self-reported health and function status of elderly Turkish immigrants in Copenhagen, Denmark. *Scandinavian Journal of Social Medicine*, 21; 3: 159-63.
- Lindblad, Peter, Mette Mølgaard 1993. Når indvandrere bliver ældre – forudsætninger og forventninger. *Gerontologi og Samfund*, 9; 2: 30-32.
- Lindblad, Peter, Mette Mølgaard 1995. *Hvad med os? Etniske minoriteter – en udfordring i fremtidens ældreomsorg*. Frederikshavn: Dafolo.
- Mirdal, Gretty M. 2006. Stress and distress in migration: twenty years later. *International Migration Review*, Vol. 40: 375-389.
- Nielsen, Helene Pristed 2008. Etniske minoritetskvinders medborgerskab i Danmark. *AMID Working Paper Series*, nr. 63.
- Schmidt, John, Majken Kristensen, Bent Rosenbaum 2006. Demenslidelser hos ældre tyrkiske indvandrere. Behovsundersøgelse med henblik på opsporing og udredning. *Ugeskrift for Læger*, 168; 50: 4109-13.
- Schutz, Alfred 2005. *Hverdagslivets sociologi*. [Oversat efter Collected Works, Vol1., 1972] København: Hans Reitzels Forlag.
- Schytz, Juul, Gyrithe Rosenlund 2010. *Langvarig fattigdom er et stigende problem blandt indvandrere*. AE – Arbejderbevægelsens erhvervsråd.
- Songur, Welat 2002. *Välfärdsstaten, sociala rättigheter och invandrarernas maktressurser. En jämförande studie om äldre invandrare från Mellanöstern i Stockholm, London och Berlin*. Stockholms Universitet, Statsvetenskapliga institutionen.
- Dorthe Staunæs, Dorte Marie Søndergaard 2006. Intersektionalitet – udsat for teoretisk justering. *Kvinder, Køn & Forskning*, Vol. 15, nr. 2-3: 43-56.
- Styrelsen for Social Service u.å. *Ældre etniske borgere i Danmark – i dag og i fremtiden*. København: Socialministeriet.
- Swane, Christine E. 2007. Gamle menneskers hverdagsliv. I: Christine E. Swane, Anne Leonora Blaakilde, Kirsten Amstrup (red.). *Gerontologi – livet som gammel*. 2. udg. København: Munksgaard Danmark.
- Tireli, Üzeyir et al. 2007. *Livet som ældre etnisk minoritet i Danmark*. Videncenter for Interkulturel Pædagogik, CVU Storkøbenhavn (findes på www.egv.dk).
- Winther, Ida Wentzel 2006. *Hjemlighed – kultur-fænomenologiske studier*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.